

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ**

Υπεύθυνη Ομάδας Αρχαίων Ελληνικών: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ
Επιμέλεια διαγωνίσματος: ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΗΓΟΥΝΑΚΗΣ

A1α.

- 1.ΛΑΘΟΣ (Περί τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον)
- 2.ΣΩΣΤΟ (Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας, φανερόν)
- 3.ΣΩΣΤΟ (Ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας ταραχῶδης ἢ σκέψις)
- 4.ΛΑΘΟΣ (τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον)
- 5.ΣΩΣΤΟ (ἢ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξησην, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου)
- 6.ΣΩΣΤΟ (ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς)

A1β.

αὐτόν : αναφέρεται στη λέξη «λίθος» .
αὐτάς : αναφέρεται στον ὄρο «ἀρεταί».

B1. Η σύνταξη «μανθάνειν πρὸς ...» χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τον Ἀριστοτέλη, για να αναφερθεῖ σε πιθανούς διδακτικούς σκοπούς. Στο συγκεκριμένο ἀπόσπασμα ἀπὸ τα Πολιτικά ο φιλόσοφος αναφέρεται σε τρεις διακριτές περιοχές της παιδαγωγικῆς ἐρευνας: α) διδακτικοί σκοποί, β) εκπαιδευτικὴ πρακτικὴ και γ) γνωστικὸ αντικείμενο. Ὡς πιθανοὶ σκοποὶ της παιδείας παρατίθενται διαζευτικά η ἀρετὴ ἢ εὐτυχία, η ἀνάπτυξη του πνεύματος ἢ η καλλιέργεια της ψυχῆς, η χρηστικότητα της γνώσης ἢ η αὐταξία της. Η τρέχουσα εκπαιδευτικὴ πρακτικὴ μόνον ταραχὴ μπορεῖ να προκαλέσει στον ἐρευνητὴ, γι' αὐτὸ και προσωρινά προσπερνάται. Ὡς γνωστικὸ αντικείμενο, τέλος, ὀρίζονται ὅλες οι δράσεις, σωματικὲς και πνευματικὲς, των ἐλευθέρων πολιτῶν.

Πιο συγκεκριμένα, ὡς πιθανοὶ διδακτικοὶ στόχοι αναφέρονται οι ἐξῆς:

«πρὸς ἀρετὴν»: Η ἀρετὴ αναφέρεται και στο καθαρὰ λογικὸ μέρος της ψυχῆς (διανοητικὲς ἀρετές) και σε ἐνέργειες της βούλησης, που ἐλέγχονται ὁμως ἀπὸ τη λογικὴ, ἀλλὰ γεννιούνται με τον ἐθισμό (ἠθικὲς ἀρετές). Η ἀρετὴ ἀποτελεῖ τη βάση του «αἰρετωτέρου βίου».

«**πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον**»: Ο Αριστοτέλης εννοεί μάλλον τον ἄριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτική κοινωνία στα μέλη της ως «αίρετώτερον βίον» (=προτιμότερο βίο). Στο σύνολο των αριστοτελικών αναφορών η αρετή αποτελεί την προϋπόθεση του «αίρετώτερου βίου», όπως φαίνεται και στα Ηθικά Νικομάχεια (1172a24). Γίνεται σαφές ότι ο ἄριστος βίος συνδέεται με το ἄριστο πολίτευμα. Ἀριστη πολιτεία είναι εκείνη που εξασφαλίζει τον «αίρετώτατον βίον», την ἀριστη ζωή για το άτομο και το σύνολο συγχρόνως. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός ἄριστος βίος, αλλά τόσοι ὅσα και τα πολιτεύματα. Σύμφωνα πάλι με μελετητές, ο ἄριστος βίος ανήκει στο «λόγον ἔχον», το θεωρητικό και ανώτερο μέρος της ψυχῆς.

Μάλιστα, σε παρακάτω απόσπασμα των Πολιτικών (Πολιτικά 1340 a 5 κ.ε.) ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ένα παιδευτικό αγαθό όχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικό, αλλά χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του ἄριστου βίου είναι η μουσική. Συγκεκριμένα αναφέρει: «... πρέπει να θεωρούμε ότι η μουσική ασκεί πάνω μας κάποια επίδραση προς την κατεύθυνση της αρετῆς, καθὼς ἔχει τη δύναμη ... να δίνει μια ὀρισμένη ποιότητα στον χαρακτήρα μας, δεδομένου ότι μας ασκεί στο να αισθανόμαστε ευχαρίστηση με τον σωστό τρόπο· με ἕναν ἄλλο τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η μουσική συμβάλλει στο να καθορίσουμε την πορεία του βίου μας και να καλλιεργήσουμε τον νου μας».

«**πρὸς τὴν διάνοιαν**»: Ὄρισμένοι θεωροῦν ότι η παιδεία ἔχει νόημα ως ἀσκηση του νου, ως μαθητεία μόνο του πνεύματος.

«**πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος**»: Από την ἄλλη η διαμόρφωση ηθικῆς χαρακτήρα αποτελεί και αυτή κύριο διακύβευμα της παιδείας, το οποίο ἔχει υποστηρικτές, αλλά και ἀρνητές.

Ο Αριστοτέλης διακρίνει στην εποχή του και μας παραδίδει τρεις τύπους παιδείας:

Ἀρχικά αναφέρει **την ωφελιμιστική παιδεία**, με την οποία επιδιώκεται το πρακτικό και το ωφέλιμο, τα χρήσιμα για τη ζωή («τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον») Στη συνέχεια περνά στη «**γνωσιοκεντρική / νοησιαρχική**, η οποία δίνει προτεραιότητα στην καλλιέργεια του νου, σε αυτά που απλῶς προάγουν τη γνώση («τὰ περιττά»). Με την ἔκφραση «**περιττά**» ο Σταγειρίτης δηλώνει το σύνολο των γνώσεων που δεν ἀποβλέπουν σε ἀμεσες πρακτικές εφαρμογές. Είναι πολύ χαρακτηριστική η ἀναφορά του στη γνώση, τη θεωρούμενη ἀπὸ κάποιους ἀχρηστη, που είχαν προσωκρατικοί φιλόσοφοι ὅπως ο Θαλῆς και ο Ἀναξαγόρας: «Ἀπὸ ὅσα λοιπὸν ἔχουμε πει ἔγινε πια φανερό ότι η φιλοσοφική σοφία είναι και ἐπιστημονική γνώση και διανοητική ἀντίληψη των πιο ἀξιόλογων και των πιο πολύτιμων ἀπὸ την ἀποψη της φύσης τους πραγμάτων. Αυτὸς είναι ο λόγος που τον Ἀναξαγόρα, τον Θαλή και τους ὁμοίους τους οι

άνθρωποι τους λένε σοφούς, όχι όμως φρόνιμους, αφού τους βλέπουν να μην ξέρουν τι είναι συμφέρον για τον εαυτό τους· λένε δηλαδή γι' αυτούς ότι ξέρουν πράγματα μοναδικά, θαυμαστά, δυσνόητα και θεϊκά, που είναι όμως άχρηστα – με το νόημα ότι δεν ψάχνουν να βρουν τι είναι αυτό που λέμε “καλό για τον άνθρωπο”» .

Τέλος αναφέρει **την ηθοπλαστική** η οποία προτάσσει τη διάπλαση του ήθους των παιδιών, αυτά που τείνουν προς την αρετή («τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετήν»).

B2α. 1.στ. 2.ε. 3.ζ. 4.α. 5.η. 6.θ.

B2β. Ήταν τόσο **βάνανυση** η συμπεριφορά του προς τα ζώα ώστε συχνά είχε κατηγορηθεί για κακοποίηση αυτών.

Ο υπερκαταναλωτισμός οδηγεί σε **περιττά** έξοδα με συνέπεια συχνά τα οικονομικά προβλήματα.

B3. 1. ια. 2. δ. 3.ε. 4.η. 5.ζ. 6.ι. 7.α. 8.θ. 9.β. 10.γ.

B4. Τόσο στα Ηθικά Νικομάχεια όσο και στο κείμενο του Napoleon Hill καταδεικνύεται η αξία του εθισμού. Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Αριστοτέλη οι ηθικές αρετές είναι αποτέλεσμα εθισμού, καθώς σχετίζονται ετυμολογικά και σημασιολογικά με τη λέξη «έθος». Η συλλογιστική πορεία που ακολούθησε ο Αριστοτέλης είναι η εξής: Η λέξη «ήθικη» συνδέεται ετυμολογικά και σημασιολογικά με τη λέξη «έθος». «Έθος» είναι ο εθισμός, η συνήθεια που προέρχεται από την επανάληψη. Αφού, λοιπόν, η «ήθικη» συνδέεται σημασιολογικά με το «έθος», αυτό σημαίνει ότι η ηθική, δηλαδή οι ηθικές αρετές, σχετίζονται με τον εθισμό, τη συνήθεια που προέρχεται από την επανάληψη μιας ηθικής ενέργειας. Ότι, όμως, σχετίζεται με τον εθισμό, τη συνήθεια και την επανάληψη είναι επίκτητο χαρακτηριστικό. Άρα, οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως. Ο Αριστοτέλης εννοεί ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, ούτε όμως και αντίθετες με τη φύση, αλλά ο άνθρωπος έχει «δυνάμει», από τη φύση του (πεφυκόσι), την προδιάθεση να δεχτεί την αρετή, ωστόσο γίνεται τέλειος (τελειούμενοις) με τον εθισμό του σε αυτή. Επομένως, ο ίδιος είναι ο μόνος υπεύθυνος για το αν θα φτάσει στην αρετή βελτιώνοντας αδιάλειπτα τη συμπεριφορά του, διαμορφώνοντας τον χαρακτήρα του, το ήθος του.

Αντίστοιχες απόψεις διαπιστώνουμε και στο παράλληλο κείμενο. Ο συγγραφέας πιστεύει πως μέσω των συνεχών επαναλήψεων δημιουργείται η συνήθεια, την οποία ακολουθεί ο νους και στην οποία προσκολλάται για την υπόλοιπη ζωή, όπως η βελόνα που ακολουθεί τα χαραγμένα αυλάκια σε ένα μουσικό δίσκο (όταν έχει σχηματιστεί καλά μια συνήθεια, μέσω επανάληψης της σκέψης ή της δράσης, ο νους έχει την τάση να προσκολλάται και να ακολουθεί την

πορεία της συνήθειας τόσο στενά, όσο και η βελόνα το αυλάκι στον δίσκο). Η συνήθεια, λοιπόν, θα κατευθύνει και θα διαμορφώσει τον χαρακτήρα του ανθρώπου (όταν η συνήθεια εδραιωθεί καλά, ελέγχει αυτόματα και κατευθύνει τη δραστηριότητα του σώματος και του χαρακτήρα). Όπως ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τα παραδείγματα της πέτρας και της φωτιάς για να ενισχύσει την άποψή του πως οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες αλλά επίκτητες, έτσι και στο παράλληλο κείμενο ο συγγραφέας αναφέρει πως η εκμάθηση της γραφής είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιας συνήθειας, η οποία στο τέλος παγιώνεται και γίνεται κτήμα του ατόμου (έμαθες να γράφεις κατευθύνοντας επανειλημμένα τους μύες του χεριού σου για να σχεδιάζεις ορισμένα σχήματα, τα γράμματα, ώσπου τελικά ανέπτυξες τη συνήθεια να γράφεις. Τώρα γράφεις με άνεση και ταχύτητα, χωρίς να σχεδιάζεις αργά το κάθε γράμμα). Τέλος, με τη φράση «η συνήθειά σου θα είσαι εσύ» σφραγίζεται η πλήρης ταύτιση απόψεων με τον Αριστοτέλη για την καταλυτική δύναμη της συνήθειας στη ζωή του ανθρώπου.

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ (Ξενοφώντας Κύρου Παιδεία 3.3.43-45)

Γ1. Αφενός, λοιπόν, οι γύρω από τον Κύρο μ' αυτά ασχολούνταν. Οι Ασύριοι, αφετέρου, αφού είχαν γευματίσει, και έβγαιναν με θάρρος και παρατάσσονταν με ανδρεία. Τους παρέτασσε μάλιστα ο ίδιος ο βασιλιάς περνώντας πάνω σε άρμα και τους προέτρεπε με τα εξής (λόγια). Άντρες Ασύριοι, τώρα πρέπει να είστε γενναίοι άνδρες· γιατί τώρα ο αγώνας (είναι) για τις δικές σας ψυχές (ζωές) και για τη γη, στην οποία γεννηθήκατε, και για τα σπίτια, στα οποία μεγαλώσατε, και για τις γυναίκες και τα παιδιά σας και για όλα τα αγαθά, όσα έχετε αποκτήσει. Γιατί, αφενός, αν νικήσετε, θα είστε κυρίαρχοι σ' όλα αυτά, όπως και στο παρελθόν· αν, όμως, ηττηθείτε, να ξέρετε καλά πως όλα αυτά θα τα παραδώσετε στους εχθρούς.

Γ2. Ο Ασύριος βασιλιάς με κάθε επισημότητα, εμφανιζόμενος πάνω στο άρμα του (ἐφ' ἄρματος παρελαύνων), προσπαθεί να εμψυχώσει τους στρατιώτες του για την επερχόμενη σύγκρουση με τους Πέρσες. Αρχικά αναφέρεται σε ενδεχόμενες απώλειες σε περίπτωση ήττας που αφορούν τόσο την ίδια τη ζωή του καθενός (ὑπὲρ ψυχῶν) όσο και των συγγενών τους (ὑπὲρ γυναικῶν τε καὶ τέκνων). Στη συνέχεια επικεντρώνεται στις απώλειες σε κοινωνικό επίπεδο θέλοντας να τονώσει το αίσθημα φιλοπατρίας. Η ήττα θα οδηγήσει τη χώρα με όλα της τα αγαθά στα χέρια των εχθρών (εἰ δ' ἡττηθήσεσθε, εὖ ἴστε ὅτι παραδώσετε ταῦτα πάντα τοῖς πολεμίοις). Στο τέλος αναφέρεται και σε κάποιους που ενδεχομένως λόγω δειλίας επιλέξουν την φυγή. Αυτούς τους χαρακτηρίζει ανόητους (μῶρος δὲ καὶ εἴ τις ζῆν βουλόμενος φεύγειν ἐπιχειροίη), καθώς είναι

πιο πιθανό να καταστραφούν συγκριτικά με αυτούς που θα δώσουν τη μάχη μέχρι τέλους για την υπεράσπιση της πατρίδας τους (φεύγοντες ἀποθνήσκουσι μάλλον τῶν μενόντων). Ὅσοι μείνουν και πολεμήσουν θα καρπωθούν και πλούτη, θα διασώσουν τα δικά τους αγαθά αλλά θα αποκτήσουν και αυτά των εχθρῶν τους (οἱ μὲν νικῶντες τὰ τε ἑαυτῶν σώζουσι καὶ τὰ τῶν ἠττωμένων προσλαμβάνουσιν).

Γ3α. Νῦν γὰρ ὑπὲρ ψυχῆς τῆς ὑμετέρας οἱ ἀγῶνες [...] καὶ περὶ οἴκου ἐν ᾧ ἐτράφης, καὶ ὑπὲρ γυναικός τε καὶ τέκνου καὶ περὶ παντός [...] ἀγαθοῦ».

Γ3β. παρέταττε : β' ενικό προστακτικής αορίστου = **παράταξον**
ἀποθνήσκουσι: ο ίδιος τύπος στον παρακειμένο= **τεθνήκασι**
ἀποβάλλουσιν: απαρέμφατο μέλλοντα = **ἀποβαλεῖν**
νικήσαντες: γ' ενικό ευκτικής στον ενεστώτα= **νικῶ/νικῶη**
βουλόμενος: απαρέμφατο παρακειμένου= **βεβουλήσθαι**

Γ4α.

τοιάδε: σύστοιχο αντικείμενο στο ρήμα «*παρεκελεύετο*».

Ἀσσύριοι: ομοιόπτωτος ονοματικός επιθετικός προσδιορισμός στο «*ἄνδρες*».

ἄνδρας: κατηγορούμενο στο εννούμενο «*ὑμᾶς*» μέσω του συνδετικού «*εἶναι*».

τούτων: γενική αντικειμενική ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός στο «*κύριον*».

βουλόμενος: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή συνημμένη στο *τις*, λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρήμα «*ἐπιχειροῖη*».

Γ4β. «*νικήσαντες*»: επιρρηματική υποθετική μετοχή συνημμένη στο «*ὑμεῖς*». Αναλύεται σε υποθετική πρόταση που δηλώνει το προσδοκώμενο.

Ἐάν/ ἄν /ἦν νικήσητε

Γ4γ. δευτερεύουσα ονοματική ειδική πρόταση. Λειτουργεί ως αντικείμενο στο γνωστικό ρήμα της κύριας «*ἴστε*».

ΑΡΕΙΤΟΛΜΟ

Δάφνη - Αγ. Δημήτριος